

VJESNIK BIBLIOTEKARA HRVATSKE

IZDAJE HRVATSKO BIBLIOTEKARSKO DRUŠTVO ZAGREB

GODINA XXXIII 1990. BROJ 1 – 4

UDK 027.54 +027.7(497.13-2 Zagreb) : 929 Deželić, V.

Mladen Deželić *

VELIMIR DEŽELIĆ I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U ZAGREBU**

VELIMIR DEŽELIĆ AND THE UNIVERSITY LIBRARY IN ZAGREB

SAŽETAK

Izgradnja secesijske palače "Kraljevske sveučilišne knjižnice", kako se početkom stoljeća zvala današnja Nacionalna i sveučilišna biblioteka, započeta je 1911. godine. Premda se Sveučilište godinama borilo za izgradnju nove zgrade za svoju knjižnicu, a ravnatelj Ivan Kostrenčić već 1906. godine izradio prvu osnovu za novu biblioteku, sama realizacija uslijedila je tek nakon nekoliko godina. Glavnina tereta glede razrade planova za raspored prostora, novu, modernu organizaciju, te samo preseljenje pala je ubrzo na njegovog tadašnjeg zamjenika (i budućeg ravnatelja) Velimira Deželića. S obzirom da se realizaciji same zgrade nije željelo prići prije nego što se dobro prouče najnovije biblioteke izgrađene u drugim zemljama, Vlada je početkom 1910. godine poslala na put po Evropi dr. Velimira Deželića i svog inženjera Sitzera, kojima se pridružio i nagrađeni arhitekt Rudolf Lubynski. U radu su prikazane pojedinosti sa tog putovanja, kao i drugi detalji priprema za buduću izgradnju. Nakon povratka s tog putovanja Deželić je Vladi podnio definitivni elaborat o biblioteci, koji je bio u potpunosti prihvaćen i na osnovi kojega je ona i realizirana. Ubrzo nakon toga, 1911. godine, dr. Velimir Deželić postao je ravnateljem Kr. sveuč. knjižnice. Rad biblioteke trebalo je još u staroj zgradi u skladu s modernim kretanjima osuvremeniti i pripremiti za selidbu i početak rada u novoj zgradi, a sa arhitektom raditi na dovršenju

* Budući da je dr. Mladen Deželić umro 1989. godine ne dočekavši objavljivanje ovoga teksta, članak je za tisak priredila njegova kći mr. Dora Sečić.

** Godine 1991. navršava se 80-a godišnjica polaganja temeljca za monumentalnu zgradu Sveučilišne knjižnice na Marulićevu trgu u Zagrebu. Sada se gradi nova zgrada za tu biblioteku, što našoj kulturnoj javnosti daje još više poticaja da se prisjeti spomenutog događaja s početka stoljeća i njegovih tvoraca.

prostorne organizacije i opremanju same zgrade. Bibliotečne kataloge valjalo je modernizirati. Za to su nabavljeni strojevi za pisanje, a Deželić je odlučio da se sve knjige nanovo signiraju i katalogiziraju. Za spremišnu organizaciju trebalo je knjige signirati na tzv. *numeris currens*, kakav je već tada primijenjen u mnogim velikim svjetskim bibliotekama, dok su za kataloge bile predviđene ladice američkog sustava za kataložne listiće internacionalnog formata. Za kataložki opis odabrane su tzv. Pruske instrukcije, koje su već tada bile veoma raširene po srednjoj Evropi. Uz to izrađen je i raspored za novi stručni katalog, te su se počeli izrađivati i za njega listići. Dvije godine nisu bile baš dugi period za tako opsežnu djelatnost, ali je sve na vrijeme i veoma uspješno realizirano. Zgrada je dovršena u jesen 1913. godine i doista je bila veoma značajno dostignuće za kulturnu i znanstvenu javnost tadašnjeg Zagreba i Hrvatske.

Ovaj rad temelji se velikim dijelom na osobnim zapisima Velimira Deželića koji svjedoče o pojedinostima koje su do danas ostale nepoznate. Opisan je period do 1919. godine, kada je Deželić, u novoj državi Jugoslaviji, zbog do sada neobjašnjenih razloga smjenjen sa svog položaja. Međutim, njegovo nasljeđe u samoj Knjižnici, kako s obzirom na samu zgradu, tako i njene kataloge, spremište i dr. svjedoči o njegovim neospornim zaslugama. Ispravno vrednovanje djelatnosti Knjižnice uoči i poslije Prvog svjetskog rata treba tek uslijediti, a ovdje objavljeni podaci upozoravaju na neke do sada nepoznate činjenice.

SUMMARY

The construction of the secession palace of the "Royal University Library", as the National and University Library in Zagreb was named at the beginning of this century, was started in 1911. Although the University had struggled for years for a new library building and the library director Ivan Kostrenčić in 1906 elaborated the first ground-plan for the new library, the realization had to wait for a few more years. The main burden of this task, concerning the working out in detail of all premises and equipment, planning of the new, modern library organization and organization of all the moving activities was mainly born by his then deputy and subsequent successor Velimir Deželić. The realization of the building had to be preceded by a comprehensive study of modern library buildings of Central Europe. For this reason in 1910 the government sent V. Deželić with the state construction engineer Sitzer, accompanied by the selected architect R. Lubynski, to visit a number of European

libraries. Details of this journey together with those concerning the other preparatory activities for the future library are described in this paper. After his return Deželić submitted the definitive report on the new library building which was fully accepted by the government as the base for the realization for the library building.

In 1911 Deželić was appointed the director of the University Library. This appointment gave him the possibility to devote his whole energy to the modernization of all activities of the Library in its old building. The books had to be recatalogued. For this purpose the Prussian instructions were applied and all the cards typewritten on the standard format. For the stacks the new system of *numerus currens* was chosen and all the books got new shelf numbers. In addition a new classification system was created and the subject catalogue initiated. It was a very active two-year period which resulted with a library, well prepared for new tasks in the new building.

The construction was terminated in September 1913 and the new library was a great accomplishment not only for the university but for the hull cultural and scientific public of Zagreb and Croatia.

The presented text is to a great extent based on the personal records of Velimir Deželić, as the main actor. They give evidence on details unknown to this day. The described period reaches 1919, the year when Deželić was for unexplained reasons, in the new state of Yugoslavia, replaced on his position. However, his heritage in the Library, concerning the building and equipment on one side and the catalogues and other tools on the other, bear witness to his undeniable merits for this institution.

The correct evaluation of all the activities of the Library in the years before and after World War I has to be done in future. The data presented in this paper offer a number of unknown facts to the future researches.

Želim prikazati rad i zasluge svoga oca dra Velimira Deželića za razvitak Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, a napose za izgradnju monumentalne zgrade te ustanove. Ponukala me na to rasprava, koju je napisao bivši ravnatelj te biblioteke Matko Rojnić ¹. U toj raspravi mnogo je toga prešućeno i krivo prikazano u vezi s djelovanjem Deželića kao bibliotekara, koji je 25 godina svoga života posvetio radu u Sveučilišnoj knjižnici. Taj je rad bio znatan, pa zaslužuje da bude objektivno ocijenjen. Rojnić se očito služio podacima koje je napisao dr. Franjo Fancev, nasljednik dra Deželića, a glede tih podataka, zbog onoga što će biti prikazano u daljem tekstu, usuđujem se sumnjati da su pisani tendenciozno ².

Prije svega, htio bih istaknuti da je dr. Velimir Deželić upravo udovoljavao u punoj mjeri onim velikim zahtjevima koje je bibliotekar Kostrenčić postavljao bibliotekarima - budućim predstojnicima suvremene biblioteke. Evo tih zahtjeva: pored poznavanja uprave biblioteke, oni treba da posjeduju enciklopedijsku naobrazbu, da poznaju literaturu i glavne evropske jezike, da su vješti u paleografiji, diplomaciji i specijalnoj bibliografiji ³. Kao dokaz svojoj tvrdnji spomenut ću što je o Velimiru Deželiću napisao historičar Rudolf Horvat ⁴. Ovdje ću citirati samo onaj dio Horvatova teksta koji je relevantan za djelovanje Deželića kao bibliotekara:

"Velimir Deželić, nakon završene klasične gimnazije u Zagrebu, upisao se na studij medicine u Beču g. 1882. Nakon položenih prvih rigorozna i odsluženog vojnog roka kao liječnički elev, upisao je kliničke predmete. Tada je uvidio da liječnički poziv nije za njega. Posvetio se literarnom radu, studiju jezika i povijesti. Upravo tada stekao je Deželić bogato enciklopedijsko znanje, koje mu - kao ravnatelju kr. sveučilišne knjižnice - toli dobro dolazi. Deželić je naime čitave dane proboravio u javnim bečkim knjižnicama, naročito u sveučilišnoj i u dvorskoj knjižnici. Na sveučilištu polazio je predavanja povjesne struke, a u knjižnicama izučavao je modernu literaturu svih naroda. On je davno prije upoznao "secesiju" i "modernu" nego li su one struje unišle u hrvatsku književnost. Kao slavenofil izučio je ruski, poljski, češki, slovenski i bugarski jezik. To mu je dobro došlo već u Beču, gdje je često dolazio u doticaj sa slavenskim političarima i književnicima. Osim toga naučio je Deželić francuski jezik, a nešto se uputio također u engleski, španjolski, rumunjski, nizozemski i mađarski jezik. (Kao gimnazijalac znao je već njemački i talijanski, a savladao je vrlo dobro i stenografiju, dodao M.D.) Poznavanje takvih jezika omogućilo je kasnije Deželiću uspješan rad u hrvatskoj sveučilišnoj knjižnici.

Velimir Deželić ostavi Beč (1892) te se upiše na zagrebačko sveučilište i to kao redoviti slušatelj prirodnih nauka na filozofskom fakultetu. Novim studijem upotpunio je dotadanje svoje znanje, a u prirodnim naukama našao je puno poezije. Svršivši filozofiju, izradi Deželić disertaciju "Foraminifere Jadranskoga mora" i položi obadva rigorozna, našto bude 24. lipnja 1896. promoviran na čast doktora filozofije.

Čim je Deželić došao u Zagreb, odmah je odlučio, da će se posvetiti službovanju u Kr. sveučilišnoj biblioteci. On je u toj biblioteci šta više počeo služiti još kao student; ban mu je naime 13. siječnja 1894. povjerio posao oko katalogizovanja svoje knjižnice. Daljnja Deželićeva karijera u Kr. sveučilišnoj biblioteci slijedila je ovako: Dekretom od 31. listopada 1894. imenovan je Velimir Deželić knjižničarskim pomoćnikom, a 18. siječnja 1897. pristavom drugoga razreda; postavši 5. listopada 1899. pristavom prvoga razreda, promaknut je 16. prosinca 1909. u osmi činovni razred. Tečajem toga vremena upoznao je Deželić svaki kutić Kr. sveučilišne biblioteke, jer je obavljao sve poslove: od najnižih do najviših; nema uopće u knjižnici posla koji nije prošao kroz njegove ruke. Da je pak služio vjerno, pošteno i savjesno, najboljim je dokazom to, što je Velimir 16 godina izdržao uz bibliotekara Ivana Kostrenčića, koji bijaše strog šef i vanredno uredan čovjek. Kostrenčiću bijaše teško ugoditi, radi čega se šest izmjenjivahu drugi činovnici i pomoćnici u biblioteci.

Po nalogu bibliotekara Kostrenčića osnovao je Deželić u Kr. sveučilišnoj knjižnici odjel za dragocjenosti; on je taj odjel uredio i popisao, pak tako upravo stvorio najzanimljiviji dio biblioteke. Jednako je uredio, proučio i u poseban katalog popisao također zbirku "inkunabula" tj. takovih knjiga, koje su štampane od iznašašća tiskarstva do godine 1500. Ovaj popis izdao je Velimir Deželić god. 1902. pod naslovom: "Inkunabule zagrebačke sveučilišne biblioteke".

Kada se pomišljalo na to, da Kr. sveučilišna knjižnica dobije toliko potreban stručan katalog, opirao se Kostrenčić izradi toga kataloga, jer da knjižnici manjkaju stručne sile. Nato se Deželić dobrovoljno sam ponudio, da će preuzeti sav taj rad raznih znanosti i struka, te je s Kostrenčićem izradio osnovu toga kataloga. Sada je Deželiću dobro došlo, što je nekada proučavao filologiju, historiju, literaturu i prirodne nauke. Koristeći se bogatim enciklopedijskim znanjem, što ga je stekao tečajem svoga boravka u Beču, vodio je Deželić čitav niz godina sav taj posao oko izrade stručnog kataloga.

Svoje stručno bibliotečno znanje nastojao je Velimir Deželić upotpuniti u raznim naučnim putovanjima. Tako je na svoj trošak

opetovano (god. 1897, 1900. i 1903.) pošao u Italiju, gdje je upoznao ustroj i važnost mnogih biblioteka. Naročito je proučio nacionalnu biblioteku Viktora Emanuela u Rimu, papinsku biblioteku u Vatikanu, "Marzianu" u Mlecima, nacionalnu u Firenci, te veliku narodnu biblioteku u Napulju. Na drugim putovanjima proučio je knjižnice u Grazu, Pragu, Krakovu, Lavovu, Budimpešti, Dresdenu, Leipzigu, Bratislavi i u Hamburgu⁵. Bečke knjižnice bijahu mu dobro poznate od prije; ipak ih je ponovno proučavao, da upozna njihove administrativne novosti".

Toliko sam ispisao iz životopisa Velimira Deželića, koji je napisao R. Horvat. Odatle slijedi da je V. Deželić kao mlad čovjek boravio punih deset godina u Beču.

Dalje pišem prema zapisima svoga oca dra Velimira Deželića, koji je običavao sve važnije događaje bilježiti i te bilješke spremati u posebne fascikle po godinama. Nazvao je te svoje zapise "Građa za memoare" (u daljem tekstu Građa). U toj građi našao sam njegovom rukom pisanih mnogo dragocjenih podataka o Sveučilišnoj knjižnici i djelovanju dra Deželića u toj ustanovi tijekom 25 godina, koliko je trajalo njegovo službovanje u Biblioteci. Ali ovdje želim pisati samo o razdoblju od godine 1910. do 1919., kada je stajao na čelu Sveučilišne knjižnice. Držat ću se vjerno samo onoga što je napisao moj otac. Potvrda su toga njegove bilješke sabrane u Građi koju posjedujem, a čije fotokopije su deponirane u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci. Siguran sam da je u arhivu Nacionalne i sveučilišne biblioteke sačuvano mnogo dokumenata, koje je napisao moj otac, ali neka to bude prepušteno proučavanju drugima koji su zato pozvaniji od mene.

Dr. Velimir Deželić bio je smijenjen s položaja bibliotekara 1919. godine i premješten u Zemaljski arhiv, koji se nalazi u istoj zgradi, ali je time došao u podređeni položaj. Razlog premještaja bile su političke prilike koje su tada vladale u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Moga je oca taj nepravedni postupak žalostio, ali ga je još više povrijedio članak koji je 1925. pročitao u Spomenici Sveučilišta o sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu što ga je napisao njegov nasljednik dr. F. Fancev. Tada je moj otac zapisao ovo:

"21.II.1911. počela je gradnja nove sveučilišne knjižnice u Zagrebu, kojoj sam posvetio toliko ljubavi i brige. Nepravdnicu i moji protivnici nastojali su omalovažavati taj moj rad i tek s par redaka spomenuti, a svu zaslugu oko ostvarenja te gradnje pripisivali su bivšem upravniku biblioteke Ivanu Kostrenčiću. Ne smije se tajiti, da je on burgijao i mnogo doprinjeo, da je uopće do gradnje došlo. Trajalo je to godine i godine. Ali glavni posao bio je na meni koji sam bio izaslan s pok. arhitektom Lubynskim i Sitzerom, da študiram nove zgrade biblioteke u Evropi i njihov ustroj. Moji sudrugovi i ja napisali smo o tom putovanju opširan elaborat i poslali ga vladi. Već se iz tog elaborata vidi da sam ja "maxima pars fui". Pravedna povijest u ostalom pokazat će tko ima pravo. Ipak moram priznati, da me je to prešućivanje istina u svoje doba vrlo boljelo. Dr. Velimir Deželić." (faksimil vidi Prilog I.)

Kada sam se pomno udubio u Građu svoga oca, došao sam do zaključka da gradnja nove zgrade Sveučilišne knjižnice u Zagrebu ne bi počela ni godine 1911. da se i Velimir Deželić nije ozbiljno zalagao za tu gradnju.

"Kada je g. 1908. hrvatskim banom postao moj konškolarac Pavao Rauch" - piše V. Deželić - "pošao sam do njega da mu govorim o teškom stanju naše sveučilišne knjižnice. Znao sam da je bio unionist kao i njegov otac Levin, ali računao sam na njegovo staro prijateljstvo. Još kao đak znao je češće dolaziti u našu kuću, kao učenik bio je odličan i isticao se kao dobar Hrvat. Kasnije sam pozvan i na njegovo imanje Martijanec, pa smo se tom zgodom i pobratili. Bio je vrlo muzikalan i volio je društvo. Imao je i umjetničke ambicije pa mi je za "Prosvjetu" poslao nekoliko stvarčica. Lijepo me je primio. Tom sam ga zgodom potsjetio, da je kralj Franjo Josip kada je g. 1895. bio u Zagrebu, u svom govoru na Sveučilištu obećao da će dati sagraditi posebnu zgradu za sveučilišnu knjižnicu. Sabor je u svojoj sjednici od 14. ožujka 1907. prihvatio zakonsku osnovu za gradnju knjižnice i ona je dobila i sankciju, ali sad se želi od gradnje odustati i za knjižnicu adaptirati staru sveučilišnu zgradu. Obrazložio sam banu da to ne može biti nikakvo trajno rješenje, jer moderne biblioteke traže posebnu gradnju. Ban me je pozorno slušao i na kraju rekao - Bumo videli kaj se tu more napraviti -.

Doista je 1909. odlučila Zemaljska vlada da se priđe gradnji knjižnice i objavljen je 27. veljače natječaj za izradu osnova s produženim rokom do 15. prosinca 1909. Do određenog roka predano je 9 različitih idejnih osnova. Porota, koja se sastala 27. i 28. prosinca 1909., došla je do zaključka, da ni u jednom projektu ne odgovara međusobni položaj pojedinih prostorija posvema službi u knjižnici, pa bi se svaki projekt za slučaj, da do izvedbe dode, morao podvrći opsežnom studiju i potankoj preradi. Kao najbolje pokušaje nagradila je porota osnove D. Sunka i R. Lubynskija."

Dalje piše V. Deželić:

"Da se vlada uzmogne odlučiti za najbolju i najpraktičniju osnovu odredila je da ja zajedno s vladinim inžinirom Sitzerom podem na naučno putovanje i razgledam najnovije zgrade modernih biblioteka u drugim gradovima. I tako sam morao na put početkom g. 1910., već 17. siječnja. Od 17. siječnja do 6. veljače proučili smo uređenje novih zgrada za knjižnice Visoke tehničke škole u Budimpešti, za sveučilišne knjižnice u Kološvaru, Lavovu i Leipzigu, te za tri knjižnice (kraljevsku, sveučilišnu i tehničku) u Berlinu. O svome putovanju podnio sam svoj elaborat 17. veljače 1910. Kr. zemaljskoj vladi.

O tom putovanju sačuvala su se neka moja pisma porodici, te ih ovdje priopćujem, jer u mnogome osvjetljavaju moje tadanje doživljaje i dojmove, a pribilježio sam mnogo i u svojoj bilježnici. O samoj Budimpešti malo, jer sam tamo već više puta bio. Zapravo nisam ovaj put mnogo u Budimpešti vidio. Iz vrlo opširnih sačuvanih pisama i bilježaka priopćit ću samo najbitnije. Izaslanicima zemaljske vlade priključio se i arhitekt R. Lubynski. 17. siječnja u 2 sata i pol odvezli smo se iz Zagreba u Budimpeštu, kuda smo stigli 18. I. Nismo imali mnogo vremena, jer smo odmah htjeli da razgledamo novu knjižnicu Tehničke visoke škole.

Već drugi dan otputovali smo u Kološvar, gdje smo boravili 18. i 19. siječnja. Madžari nazivlju glavni grad Erdelja Kološvar, Nijemci Klausenburg, a Rumunji Cluj. Ovdje smo se zadržali dulje nego što smo mislili. Morali smo pobliže pregledati krasnu knjižnicu. U nekim stvarima upravo sjajna. Gotovo preraskošno uređena. Nas su ovdje neobično uljudno primili. Direktor Erdelyi već doduše više mjeseci boravi u Budimpešti, ali zato njegov zamjenik, znameniti učenjak profesor za bibliotekarstvo Gyalay vrlo nas je lijepo primio; mladi pako asistent Valentin vrlo učtivi mladi gospodin (upravo zaručen) vodio nas je po biblioteci i po gradu... Sveučilište je veliko, otvoreno g. 1872., u posve je drugoj ulici no biblioteka. Čitav smo dan radili u knjižnici vrlo marljivo, mnogo smo mogli vidjeti i pribilježiti, i rišući.

Iza puta u Kološvar bili smo opet u Budimpešti (20. siječnja), kamo smo stigli u i osam sati u jutro. Sa arhitektom Lubynskim bio sam dvaput u ministarstvu. Tražili smo i planove biblioteka. U jedan sat bili smo kod ministerijalnog savjetnika Lajosa, koji

nas je vrlo lijepo primio. Dao nam je valjane upute i više knjiga i nacрта nego šta smo tražili. Početak izvrstan!

Iz Budimpešte smo otputovali poslije podne i stigli u Lavov drugi dan (21.I.) u jutro malo prije devet sati. Napokon sam došao u krajeve Poljske. Došao sam u dolinu tuge i suza, došao sam u zemlju moje davne ljubavi i čeznuća... Od konca 14. do 16. vijeka bila je Poljska, može se reći, vevlast istočne Evrope. Imala je više od dvadeset tisuća četvornih milja u opsegu, te se je protezala od istočnog do crnog mora, od Labe do Dnjepra. A danas? Izbrisana je sa lica zemlje... U sveučilištu u Varšavi dozvoljen je samo ruski jezik.

Sveučilište u Lavovu je veliko, ali u posve drugoj ulici od biblioteke. Čitav smo gotovo dan radili u knjižnici vrlo marljivo. Iz Lavova otputovali smo u Krakov kuda smo stigli 23. siječnja. Krakovska je biblioteka smješta u zgradi drevnog sveučilišta Jagelonskog univerziteta (Uniwersytet Jagiellonski), koje je osnovano g. 1364. Učenik ove univerze bio je slavni astronom Nikola Kopernik. Njegov spomenik nalazi se u dvorištu stare univerze. Dakako da me je u Krakovu vrlo zanimala sveučilišna knjižnica, da ju dobro pogledam i upoznam njezin ustroj. To je vrlo dragocijena i znamenita knjižnica. Ima 300.000 svezaka, 4400 rukopisa i 7000 bakroreza."

Slijedi opširan opis Krakova kao nekadašnjeg prijestolnog grada poljskih kraljeva. Spominje mnoge znamenitosti toga grada.

Iz Krakova su otputovali u Berlin preko Breslaua (Wroclawa). U tom su gradu prenoćili i još su ga ujutro na brzinu pregledali, najmivši fijaker. Nešto prije 12 sati krenuli su brzim vlakom u Berlin. U Berlinu im se pridružio arhitekt Sunko. Deželić je zapisao:

"Drugi dan (26.I.) izgubili smo mnogo vremena čekajući gospodu arhitekta Lubynskoga, te g. i gđu. Sunko. U tom gradu boravili smo 24, 25, 26, 27. i 28. siječnja. Što sam sve ovdje vidio ne mogu nabrajati. Proučavali smo veliku kraljevsku biblioteku, zatim novu zgradu biblioteke trgovačke akademije i detaljno sveučilišnu biblioteku, zgrada koja svojim dimenzijama zapanjuje, ali koja baš radi svoje veličine nije za naše prilike podesna. Ovdje sam mnogo vidio i pribilježio. Skupio sam mnoštvo tiskanica. Iz Berlina smo otputovali u Hamburg kuda smo stigli 29. I."

Dr. Deželić javlja kući:

"I eto me na povratku kući! Vrhunac mojega putovanja je dostignut. Dosta mi je putovanja. Ipak je prenaporno bilo, ma da je sve dosele dobro i u redu prošlo. Ono rad čega smo bili poslani, već smo sjajno dovršili. Sve što ćemo odsele pregledavati, biti će samo od naše volje. Najteži dan smo imali kad smo došli ovamo. Snježna vijavica i mećava i užasna zima."

U očevoj Građi nisam našao koje su još biblioteke pregledavali. U njegovom itinerariju kratko je zapisao: "Odlazak iz Hamburga brzim vlakom 30. siječnja u jutro. U Leipzig smo stigli 31. siječnja. U Dresdenu 1. veljače. Iz Dresdenu stigli u Prag gdje smo prenoćili. U Pragu 2. i 3. veljače. U Beču 4. II. Bečke biblioteke su mi dobro poznate; ponovno sam ih posjetio, ali sa drugom namjerom. U Zagreb smo stigli 6. veljače 1910."

Ta bilješka sadrži i ovu značajnu konstataciju: "Na svome putu sam se tek uvjerio da moj K. o bibliotekama malo zna, a najmanje o modernim gradnjama biblioteka." (faksimil vidi Prilog II.)

Na povratku s putovanja dr. V. Deželić 17. veljače podnio je elaborat vladi, služeći se vlastitim bilješkama i skicama, a također i onima arhitekata.

U međuvremenu je s banske stolice smijenjen Pavao Rauch i na njegovo mjesto 5. veljače 1910. za hrvatskoga bana došao je Nikola pl. Tomašić. Moj otac smatrao je to veoma povoljnim za sveučilišnu knjižnicu, i to iz ovih razloga:

1. Poznavao je dobro Tomašića i znao da je on bibliofil i "Buecherwurm" koji živi među knjigama. S prijateljem Emilom Laszowskim uređivao je privatnu Tomašićevu biblioteku. Moj je otac zapisao:

"Tomašićeva biblioteka je prekrasna, za nju troši velike svote ne štedeći novce i vremena. Sa svojih putovanja po svijetu kupuje knjige i čitave sanduke knjiga šalje kući uvijek popunjavajući svoju knjižnicu. Ljutio se na nas što nismo odmah sve popisali. Prigodom toga popisivanja imao sam prilike da češće razgovaram sa Tomašićem i o našoj sveučilišnoj knjižnici i o potrebi da već jednom dobije svoju vlastitu zgradu. Čini se da ga se najviše dojmilo, kada sam mu spomenuo da naša sveučilišna knjižnica nije nikako zaštićena od požara u staroj sveučilišnoj zgradi u drvenim ormarima".

2. Druga povoljna okolnost bila je da su se Tomašić i Deželić poznavali još iz đачkih vremena. Tomašić je bio bliski rođak Laszowskoga.

3. Nikola Tomašić bio je i sveučilišni profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu, pa mu je Sveučilišna knjižnica bila više srcu prirasla nego nekom drugom banu.

Sve su to bile povoljne okolnosti, koje su dale V. Deželiću smjelosti da kod bana Tomašića intervenira za sveučilišnu knjižnicu. Banu Tomašiću nije trebalo dva puta govoriti, jer je sam izjavio Deželiću: "Proučio sam vaš elaborat. Htio bih da se sveučilišna knjižnica počne što prije graditi i da je ja kao ban mogu otvoriti."

Ban Tomašić 29. srpnja 1910. sazvao je konferenciju, na kojoj je izrazio želju da se u novoj zgradi sveučilišne knjižnice smjesti i Zemaljski arhiv. Taj je prijedlog usvojen, pa je odlučeno da gradnja treba početi početkom 1911.

U spomenutoj raspravi F. Fancev ⁶ napisao je ovo: "O prerađenoj osnovi s novim rasporedom prostorija s obzirom na arhiv raspravljalo se 6. rujna 1910. i tada bi povjerenom Kostrenčiću, da u zajednici s arh. Lubynskim u njegovoj osnovi, koja je prihvaćena za osnovu gradnje provede još eventualne posljednje korekture prostorija. Time su sve pripremne radnje bile završene." O dr. Velimiru Deželiću tu nema spomena, iako je Fancev dobro znao da je taj golemi posao obavljao upravo Deželić. Znao je također da je Kostrenčić prestao služiti u sveučilišnoj knjižnici već 25. travnja 1910. Isprva bio je na dopustu i oporavku u Crikvenici i od tada je sve poslove u knjižnici vodio njegov zamjenik Dr. Deželić. Kostrenčić je tada samo povremeno dolazio u Zagreb i samo je formalno bio bibliotekar, a 18. studenoga 1910. zatražio je umirovljenje. Prema tome, nije više bio u stanju da obavlja opsežne pripreme za gradnju zgrade sveučilišne knjižnice. Vidi se to i iz

prijepisa sačuvanog pisma koje je dr. Deželić 27. rujna 1910. uputio tada još svome šefu Kostrenčiću u Crikvenicu:

"Na Vaše lijepo pismo, koje odaje toliku brigu za našu sveučilišnu knjižnicu bio bih Vam već prije odgovorio, da nisam htio prije ozbiljno proštudirati, tako reći svaku Vašu riječ. Gotovo svaki dan imam Lubynskove osnove pri ruci i moram reći, da mi se sve veoma sviđaju, onako ispravljene, kako smo to mi s njim utanačili. Ako bih imao što bojazni, to je jedino radi velike čitaonice, koja će se možda pokazati ipak u dogledno vrijeme premalom. Više mi brige zadaje prenos i organizovanje, ali tuj se nadam, da će sve izvršno uspjjeti.

Na novi katalog, koji će biti svakom pristupan u katalognoj sobi, ja sam već dugo mislio i mislim i sada.

Taj cedulni katalog mora se na novo izraditi, staviti u škatulje američkog sustava, biti pisan na odebelim ceduljama i mora biti alfabetski. Sadanji ceduljni katalog dakako da se ne smije dati iz ruke i iz činovničke sobe.

Mislim da bi najbolje bilo, da za prepis cedulja upotrijebim, kao što će to učiniti bonska biblioteka, pišaće strojeve. To će biti zato podesno, jer se dadu dva i tri otiska direktno na papir otisnuti. Tako bismo u isti mah dobili 1) cedulje za naš činovniški katalog, 2) ceduljni katalog katalogne sobe za opću porabu i 3) eventualno stručni katalog. Jednim udarcem zatukli bismo tri muhe.

Na sve to pomišljao sam potanko, te Vam ovdje samo pripominjem. Kad dođete u Zagreb, a to će i onako skoro biti, razgovarat ćemo, da li je to izvedivo ili ne.

Katalog lektorija, posvećen za jedno 20.000 izabranih knjiga mogli bi uistinu štampati, premda bi u onakvom katalogu za opću porabu našli dovoljnu bar za neko vrijeme zamjenu. Ne ima sumnje, da se katalozi dadu u dvije godine posve lijepo provesti, al zato ću trebati odmah početi. Svako krznanje otešcat će posao. Veselim se Vašem dolasku, da baš o toj stvari potanje raspravimo." (faksimil vidi Prilog III)

U Građi oca nisam našao što je Kostrenčić odgovorio na to pismo. Kostrenčić je, prije odlaska u mirovinu, na sjednici Akademskog senata od 13. studenoga 1910, kada je govorio o historijatu i programu gradnje, molio Senat da on dalje bdije da se knjižniška zgrada doista točno i onako izvede kako je zasnovana (Vidi Fancev, o.c., str. 217).

Poznato je, međutim, da od osnove odnosno programa gradnje do glavnog projekta gradnje ima niz promjena i nadopuna što ih arhitekt mora obaviti, a to može samo u uskoj saradnji s onim tko je dobro upućen u organizaciju, ustroj i potrebe moderne biblioteke. Očito je da je to tada bio jedino Velimir Deželić. Što da se drugo pomisli o namjerama Fanceva nego da je htio umanjiti zasluge Deželića u gradnji knjižnice, jer citirani pasus završava riječima: "I tom je prilikom Kostrenčić s punim pravom mogao za se kazati, da nakon polučenog uspjeha u pitanju gradnje sveučilišne knjižnice rad i spokojno polazi u mirovinu, jer je sa gradnjom sveučilišne knjižnice najljepši završetak svoga službovanja doživio."

Ivan Kostrenčić umirovljen je 22. siječnja 1911, a 27. veljače 1911. dr. Velimir Deželić imenovan je bibliotekarom Kr. sveučilišne knjižnice.

Našao sam u očevoj Gradji ovu zanimljivu bilješku:

"Kad sam imao audijenciju kod bana Tomašića da mu se zahvalim na imenovanju za bibliotekara, šetao je dugo samnom po banskoj dvorani, da je gotovo napadno bilo onima vani. Razgovarali smo o raznim stvarima, a najviše o Sveučilišnoj knjižnici, i tom mi je prilikom rekao: (dalje prepisujem iz memoara svoga brata)⁷:

"...Želim da sveučilišna knjižnica bude građena kao reprezentativna zgrada, a ne da bude samo spremište knjiga sa čitaonicama. Hoću da bude lijepa izvana i iznutra, što sve ukusu vašem i arhitekta dakako prepuštam, a ja ću se pobrinuti za financiranje. Neka naši ljudi, a naročito naši študenti, kada uđu u novu zgradu sveučilišne knjižnice, osjete da smo kulturni narod, a da mi nismo puka sirotinja i barabe..."

Naš se otac vratio od bana Tomašića kući ushićen i sretan. Bio je uvjeren da ćemo dobiti reprezentativnu i monumentalnu sveučilišnu knjižnicu. Znao je da je Tomašić silovit i grubijan, da je unionist, ali da je pobornik hrvatskih državnih prava. Kad si nešto utuvi u glavu, to i provede. Želio je da ostavi svome narodu vrijedan spomen na svoje banovanje."

Arhitekt Lubynski tako reći dnevno se dogovarao s bibliotekarom Deželićem o smještaju, veličini i napose o rasporedu pojedinih prostorija i spremišta da sve bude međusobno funkcionalno povezano. Lubynski je odlučio da biblioteku izgradi u umjerenom secesiji. Deželić ga je upozoravao da ne šteti s plemenitim materijalima, naročito za unutarnje uređenje, jer da je želja i bana Tomašića da zgrada sveučilišne knjižnice bude reprezentativna.

Za daljnja nastojanja Velimira Deželića u svezi s gradnjom nove zgrade sveučilišne knjižnice može se saznati iz njegovih zapisa iz 1911. godine.

"Otpisom kr. zem. vlade 1911. riješen je službovanja u sveučilišnoj knjižnici iza gotovo 36 godina službe bibliotekar Ivan Kostrenčić. Na njegovo mjesto imenovan sam ja, odlukom kr. zem. vlade od 27. veljače is. g. br. 5131. Nastupivši svoju službu našao sam najednom pred sobom ogromni posao, jer je trebalo mnoge nestašice i nedostatke ispraviti, mnoge reforme zavesti, ne samo rad toga što biblioteka nije posve odgovarala visini sličnih zavoda, već i zato, jer s novom zgradom padoše na biblioteku i nove brige oko sebe.

Bibliotekar je morao najprije urediti svoju kancelariju. Prijašnji bibliotekar nije vodio niti urudžbenog zapisnika, niti je čuvao po godinama i brojevima svrstane akte. Prvi je posao novog bibliotekara bio, da uredi registraturu i da uvede urudžbeni zapisnik. U bibliotečnom arhivu uređeno je tako 23 svežnja od g. 1779 do g. 1911. A iste godine riješeno je u svemu akata na br. 1.007 za samu g. 1911. dok prije nije nikad više riješeno od sto.

Isto je tako pala na novoga bibliotekara briga, da obnovi zastarjele već našastare (knjige inventara), od kojih je zadnji opći bio izrađen g. 18..

Isto je tako uvedena blagajnička knjiga, u koju se točno unosi svaki potrošak dnevno, dok se je prije zadovoljavalo sa zapisima računa na pojedine arke papira, a nije bilo nikakvih knjiga za račune.

Velike je nedostatke našao novi bibliotekar glede bibliotečnih kataloga. Što nestašica novaca, što nestašica dovoljnog broja izvježbanog osoblja i što drugi razlozi; sakriviše te naša biblioteka nije imala stručnoga kataloga, dok joj je jedini abecedni ceduljni katalog ne samo bio nepotpun, već put netočnosti i nedosljednosti, što se tiče samog katalogisanja i opisa knjiga, a što se tiče njihova uvrštavanja u abecedni red.

Da se cedulje isprave, za nove kataloge po stalnom sistemu urede, da se unificira njihova raznolikost, da se nedostaci otklone i odstrane, odredio sam da se smjesta pristupi potpunoj reviziji svih cedulja što u biblioteci postoje, pak se je taj posao i pod mojim nadzorom i marljivo obavljao, cedulje ispravljale i dovodile u sklad s određenom instrukcijom.

Veća, zamašnija, da golema poteškoća pojavila se je s pitanjem seobe u novu zgradu. Sve knjige bile su označene signaturama, koje odgovaraju ormaru i pretincu, te svaki pretinac napose počinje s br. 1 n.pr. 36.B.4. znači da se knjiga nalazi u ormaru 36. u pretincu označenom s B, a da je po redu 4. na broju. Ovo je signiranje baštinjeno iz bečke dvorske biblioteke po bivšem bibliotekaru, koji je ondje služio, i ne može se načinu tog signiranja ništa prigovoriti, ali za nas je postalo upravo kobno. Ormari u novoj biblioteci gotovo su za polak niži. U jednom pretincu može stajati samo jedan red knjiga, dok su dosele stajala dva reda, katkad i tri, a sami pretinci mnogo su manji od novih. To je značilo, da treba sve signature i na knjigama i u katalozima i u t.zv. mjesnom repertoriju izmijeniti.

Nakon zrelog razmišljanja odlučio sam u sporazumku sa svojim stručnim silama, da se zavede t.zv. numerus currens, kakav je uveden u velikom dijelu svjetskih biblioteka. Trebalo je odmah pristupiti k pregradnjama, te su te velikim marom obavljene. Početkom velikih ferija g. 1911. počeo se je presigniravati lektorij. Ja sam dao izraditi tiskane cedulje za priljepljivanje na knjige. Te cedulje nose oznaku "Kr. sveučilišna biblioteka u Zagrebu." Nabavio sam i potrebne mašine s kojima se brojevi štampaju na te ceduljice. Već je prve godine lijepi broj knjiga pod nadzorom samoga bibliotekara označen.

Kad je već odlučeno bilo, da se nanovo signiraju knjige, odlučio sam, da se u sam poredak i smještanje knjiga uvede neki sistem, jer su dotada bile redane uzduž i poprijeko bez ikakova sistema. Za mjesta u spremištima i u ormariima nije se do onda pazilo niti na struke niti na dobu.

I zmeđu raznih sistema nije se tako lako mogao izabrati abecedni sistem, to jest smještaj knjiga abecednim redom, jer se je u velikim bibliotekama pokazalo nepodesno, a bila bi i prevelika revolucija u našoj biblioteci, skopčana s prevelikim gubitkom troška i vremena.

Stručno razdijeljenje i smještenje bilo bi svakako lijepo i u pruskim bibliotekama je uvedeno, ali baš na svom naučnom putu uvjerio sam se, da je teoretski lijepo, ali praktično gotovo neizvedivo. Velika se tužba diže na to smještavanje i od samih njemačkih učenjaka, osobito radi nužnih umetaka. Ali da je sve i izvedivo, naša biblioteka u dogledno vrijeme i radi nestašice ljudi i novaca, ne bi to mogla obaviti, a nije ni nužno, jer se sve više u učenom i stručnom svijetu diže glas za smještavanje knjiga t.zv. kronološkim redom. U Francuskoj je ovo smještenje upravo propisano i pokazalo se je vrlo zgodno."

Početkom godine 1911. bili su raspisani natječaji za pojedine radnje, a kad je tvrtka Adolf i Ernst Ehrlich 2. ožujka 1911. preuzela gradnju, povelu se s kopanjem temelja 21.III.1911. i s gradnjom 27. ožujka 1911.

Zgrada je postepeno rasla sva u armiranom betonu i sa željeznom konstrukcijom da bude sigurna od požara i potresa. Ban Tomašić interesirao se kako napreduje gradnja zgrade sveučilišne knjižnice. Prepisujem iz Gradje:

"I na ulici znao me je sresti i nagovoriti. Jednom je dapače došao k meni i pokazavši novu, još ne dogotovljenu zgradu knjižnice rekao:

- Ne čini li vam se zgrada niska? - Kad mu potvrdih, reče:

- To sam ja već rekao u prvoj anketi. Pak zašto hranimo one mulce u građevnom odsjeku, kad ni to nisu mogli zaprečiti."

Ovdje moram pripomenuti da nam je otac više puta govorio da je zgrada sveučilišne knjižnice trebala dobiti još jedan kat više, ali su na financijskom odsjeku skresali kredite. Uopće su prigovarali banu Tomašiću da je potrošio suviše novca iz zemaljske blagajne za biblioteku.

Izgrađena površina zgrade iznosi 3102,55 m², a dva dvorišta imaju ukupno površinu od 577,46 m². Zgrada je duga 80 m i široka 46 m. Sjeverni i južni trakt s glavnom frontom i ulazom obuhvaća radne prostorije uprave, ima još suteran, prizemlje i prvi kat.

U ostala tri trakta nalaze se spremišta za knjige. U zgradu se ulazi vestibilom u atrij, a iz njega u tri čitaonice, dvoranu za kataloge i ured za izdavanje (pozajmljivanje) knjiga izvan knjižnice. Sjeverni je trakt iznutra jednospratan. Južni, istočni i zapadni traktovi podijeljeni su u 5 poluspratova visokih 2,30 m. Izvana je zgrada arhitektonski jedinstvene visine. Centralno je zdanje s kupolom nad velikom čitaonicom, koja se izdiže iznad zgrade okolnih traktova. Sve prostorije dobivaju izravno svjetlo sa strane pročelja i sa strane dvorišta, dok prostorije centralnog zdanja, osim ovih sa strane dvorišta, dobivaju svjetlo kroz staklene krovove. Iz vestibila ulazi se lijevo i desno u garderobe i u hodnike k radnim prostorijama prizemlja, a s čela stubama u prvi kat. Iz atrija na lijevoj strani ulazi se u malu i profesorsku čitaonicu. Sučelice glavnom ulazu nalazi se velika čitaonica sa 176 mjesta (sjedala), a svako se mjesto može osvijetliti posebnim električnom svjetiljkom. U velikoj čitaonici ispod kupole u visini 4. polusprata nalazi se galerija za ručnu knjižnicu.

Spremišta su spojena s radnim odjeljenjem u prizemlju i prvom katu ulazima iz hodnika u istočni i zapadni trakt, sa centralnim zdanjem ulazima iz velike čitaonice i iz njezine galerije. U spremištima s obje strane prolaza između prozora od poda do stropa uzidane su repozitorije u željeznoj konstrukciji na obje strane sa dva do tri niza 0,90 m širokih pomičnih polica dubine 0,31 m i 0,22 m; samo donja polica ima dubinu 0,41 m i ona je nepomična. Prostor spremišta proračunat je za 500.000 svezaka. Poluspratovi spremišta spojeni su među sobom željeznim stubama. U sredini južnog trakta još je i veliko električno dizalo. Knjige iz spremišta i galerije dostavljaju se u čitaonice i ured za pozajmljivanje trima malim dizalima. Sve se prostorije osvijetljuju električnim svjetlom i griju centralnom parom. U građi spremišta, osim prozora, nema uopće upaljive građe. Za namještaj i oplatu uzeta je hrastovina. Žbuka je zrnata. U zgradi posvuda mramor, mali ukrasni mozaici, kristalna i obojena stakla. Bronca i mesing. Svaki predmet posebno je izrađivan prema nacrtima.

Mnogo je truda uloženo da sveučilišna knjižnica bude ukrašena djelima naših umjetnika. Vidi se to donekle i iz sačuvanog rukopisa moga oca, koji ovdje priopćujem u cijelosti:

"Nekako u mjesecu maju 1912, ako se ne varam, došao je k meni arhitekt Lubynski i zamolio me da s njim pođem sutradan do profesora Kršnjavoga u njegovu vilu na Josipovcu, da mu razložim svoje misli o slikama, koje bi morale riješiti novu zgradu.

Sam sam već o našem zmajskom jurjevskom sastanku u Maksimiru god. 1912. govorio o tim slikama arhitektu pak sam spomenuo, kako bi lijepo bilo da se za one slike, koje će prikazivati krajeve odaberu slike svih naših kulturnih središta Zagreba,

Dubrovnik, Senja, Splita, Jajca, kao nekoć kraljevskoga grada i napokon još da se uzme kao grad slavonski Đakovo, to sijelo velikoga biskupa začetnika našeg sveučilišta. Tako je i nehotice vlada koja je to primila, pristala uz - trializam il ako hoćete Veliku Hrvatsku. I o drugim slikama već se prije porazgovorismo. Sad je došlo doba da se naše misli ostvare.

Dodoh prvi put u elegantno ureden stan Kršnjavov na Josipovcu, dok sam ga prije kakvih 20 godina, dok je još bio šefom odjela za bogoštovlje i nastavu, pohodio u njegovom stanu u Gornjem gradu.

Nijesmo dugo na nj' čekali u salonu, jedva mogoh zamijetiti neke originalne slike. Ostadosmo koju uru i izmijenismo naše misli. Ja iznesoh svoje prijedloge naročito kako si pomišljam veliku glavnu sliku, koja se je imala smjestiti iznad velike galerije u đakvoj čitaonici. Kršnjavi je ukraťko razvio svoje misli, da nikako nesmijemo dopustiti, da na tu sliku uđu alegorićke figure, jer da je to za današnje doba posve zastarjelo. Napokon se složismo, da imadu na tu veliku sliku doći glavni reprezentanti hrvatske znanosti eventualno i lijepe knjige u 19. i 20. stoljeću, ali da pri tom valja uzeti, što manje onih osoba, koje se već nalaze na Bukovćevu zastoru u Kazalištu. Te osobe izabrane imadu biti iz svih područja znanosti pa bili to mrtvi ili živi ljudi. Ja rekoh, da poglavito moraju doći tri reprezentanta naše kulture: biskup Vrhovac, kao blagovjesnik preporoda, Ljudevit Gaj, kao preporoditelj i biskup Strossmajer kao kulturni vođa Hrvata iza Ilirizma sve do najnovijega doba. Čitavu listinu imao sam sastaviti ja i odmah urekosmo da ćemo se opet sastati na daljnji dogovor u mojoj kancelariji, kamo da će još osim nas trojice uzvati i bivšega predstojnika za boštovlje i nastavu Mikšića.

Ta se je konferencija u istinu i ovršila u mene, pak smo se ubrzo složili u svim glavnim pitanjima, kao i o tom, tko će dobiti pojedine slike na izradbu. Odulja se je debata razvila o predmetima pojedinih slika.

Ja sam već i izradio popis osoba, koje bi na sliku morale ući. Uzeo sam mnogo živih naših ljudi, među kojima slavnoga slavistu Vatroslava Jagića, Tadiju Smičiklasa, pak k tome bibliotekara Kostrenčića, da i biblioteka bude u svojoj zgradi olićena u licu svog prvog sveučilišnog bibliotekara.

Čim sam tu listinu iznesao, reklo se je da bi trebalo, da na sliku uđu i reprezentanti vlada, za kojih se je radilo o gradnji biblioteke.

Nanizasmo nekoliko osoba, premda sam vidio, da će tako na sliku ući neke osobe, koje nisu baš ničim zaslužne po hrvatsku znanost. Iza svršene konferencije uze Kršnjavi moju ali već ispravljenu listinu, da ju s drugim predlozima urući vladi.

I tako je prošlo mnogo vremena, da nisam dalje ništa čuo. Kad mi se jednoga dana Kršnjavi telefonski oglasi, neka bi ja sazvaio malu konferenciju od dra Drechslera i dra Schneidera, pak da s njima prorešetam one osobe, koje ćemo staviti na zastor, jer na zastor imadu ući samo mrtve osobe, budući da se je čitava borba razvila tko bi sve od živih osoba, naročito vladinih, ušao na sliku. Napokon se je odstupilo od namisli, da budu žive osobe na slici, jer bi malo ne polovicu slike zauzeli razni banovi kao Hedervary, Pejaćević, Rauch, odjelni predstojnici itd. Malo bi ostalo mjesta za prave ućenjake. Ja sam još isti dan načinio novu listinu ovaj put samo mrtvih naših ućenjaka i pjesnika i uzvao sam k sebi u kancelariju i Drechslera i Schneidera, koji su gotovo u cijelosti prihvatili moju listinu, koja je dakako morala paziti poglavito na one ućenjake od kojih postoje slike.

Odmah drugi dan u jutro otpremih put pod noge do Kršnjavoga, ali prije nego što stigoh k njemu vidjeh, gdje izlazi s profesorom Šufflajem iz svog stana. Kako je morao već sutradan otići iz Zagreba, umoli me da ja listinu pošaljem k zamjeniku odjelnog predstojnika Jelačiću, što sam i obećao, tek sam mu dao najprije da je vidi. I onako po putu čitao je ime do imena, a ja sam mu razlagao zašto sam pojedince stavio. On je bio zadovoljan. Al eto najednom se javi Šufflaj sa bojazni, da će tako sastavljena listina uvrijediti Madžare. Zašto? upitam ja bojeći se da će mi brisati Račkoga, Gaja il' možda Strossmajera. Kako li sam se prevario! Ja sam naročito za to, da me ne prekore, kako nisam stavio na listinu niti jednoga unionistu, već same opozicionalice, upleo u listinu dra Pliverića, kao pravog ućenjaka. A eto, kako li sam se začudio, kad reče Šufflaj: - Pliverić je suspektna osoba, njegove nebulozne teorije o državnom pravu mogle bi biti krive, te bi se Madžari oborili na Bukovćevu sliku. Baš sam kušao, da oborim tu tvrdnju, kad je i dr. Kršnjavi uvidio, da možda prof. Šufftaj ima pravo. Ja sam mudro šutio, da mi se ne dogodi ono, što mi se je dogodilo, kad sam spomenuo ime Derenčin ... Vrbanic ...

Ipak su na sliku ušli gotovo svi moji odabranici. Kad sam listinu pokazao Jelačiću, on je tek nešto prigovorio Mihanoviću i Petru Zrinskomu: Rekoh glede Zrinskoga, da su Zrinski bili prvaci kulture u svoje doba i vlasnici divne knjižnice ... Madžari ne mogu biti proti Petra, jer se je s njim borio za ugarske pravice ... Jedini bi dvor možda mogao prigovoriti."

Iz spomenutih redaka dra Deželića vidi se koliko je truda morao uložiti samo u svezi s jednom slikom, što je slučajno zapisao, a koliko je toga još morao obaviti što nije zapisao?

Na sjevernoj strani zgrade iznad glavnog ulaza u zgradu nalaze se četiri reljefa, koje je izradio kipar Robert Frangeš, a simboliziraju tadašnja četiri fakulteta sveučilišta. Na onom mudroslovlja filozof koji motri голу istinu lik je dra Velimira Deželića. Na južnoj fronti zgrade nalazi se rad kipara Rudolfa Valdeca.

Atrij je ukrašen slikama, koje prikazuju krajolike u historiji hrvatske kulture, istaknute gradove, i to lijevo Senj (slikar M. Crnčić), Dubrovnik (slikar O. Iveković), nad ulazom u veliku čitaonicu: Zagreb (slikar F. Kovaćević) s pogledom na nekadašnju akademiju, gdje se nalazila "Bibliotheca Regiae Academiae Zagrebiensis" koja je zaćetak sveučilišne knjižnice. Na desnoj strani: Đakovo (slikar R. Kovaćević), Jajce (slikar G. Jurkić); profesorska čitaonica ukrašena je slikama I. Tišova ("Lijepe umjetnosti" i "Primijenjene znanosti") i jednom R. Auera (Pallas Athena). U velikoj čitaonici na južnom zidu nalazi se velika slika Vl. Bukovca ("Razvitak hrvatske kulture"), zatim na južnom zidu tri su slike M. Račkoga (s temom nauka u starom, srednjem i novom vijeku). Usadjeni u drvenu oplatu nalaze se dekorativni reljefi M. Vodsedalek.

Unutarnje uređenje sveučilišne knjižnice bilo je dovršeno u ljetnim mjesecima 1913. Zgrada je predana knjižnićkoj upravi 29. rujna 1913, a već 11. listopada 1913. počelo je preseljavanje knjižnićke imovine u novu zgradu. Taj sam datum našao zapisan u oćevoju Gradji kratko:

" U mojoj spomen knjizi piše: Na dan 11. oktobra 1913. kad je Kr. sveučilišna knjišnica počela seliti u novu zgradu potpisujemo se na uspomenu tog svećanog dana.
Zagreb, 11. X. 1913.

Dr. Velimir Deželić, ravnatelj
Rudolf Lubynski, arhitekt"

Tada su bili u sveučilišnoj knjižnici uposljeni: bibliotekar: dr. Velimir Deželić, bibliotećni pristav I. razreda: dr. Franjo Fancev, bibliotećni pristavi 2.razreda: Milutin Krišković, dr. Branko Gavella, dr. Stjepan Siroćić, bibliotećni pomoćnici: dr.

Elsa Kušera, dr. Marcel Vidačić, dr. Josip Butković, pisar: Virgil Diković i pisačica na stroju: Štefa pl. Pomper (imena podvornika nisam našao).

To malobrojno osoblje popisalo je inventar i preselilo biblioteku u novu zgradu. Preseljenje je trajalo svega deset dana, a da čitanje u čitaonicama nije bilo obustavljeno ni jedan dan. Sve knjige i vrednote spremljene su u spremište i trezor. Bio je to svojevrsan podvig. Deželić je organizirao taj veliki posao tako da su se željezni pretinci za knjige iz nove zgrade kolima dopremali u staru biblioteku u koje su one slagane po rednom broju i s pretincirna odmah odvožene u novu zgradu te stavljane na stanovita mjesta u spremištu. Prije preseljenja morao je biti obavljen veliki posao presigniranja. U staroj zgradi knjige su se nalazile u ormarima visokim 4 metra s po 10 polica, u koje su knjige bile smještene u dva i po tri reda. U novoj zgradi željezne police bile su kratke, spretne za dohvata rukama i mogle su se lako izvaditi i opet umetnuti u nosače. Sada se pokazalo da je signiranje po tzv. sistemu numerus currens bilo jedino ispravno. Prepisivanje centralnog abecednog kataloga u tri primjerka na čvrste cedulje pisačim strojevima, koji su nabavljeni 1911, obavljano je istovremeno sa signiranjem knjiga, tako da su na njih ljepljene ceduljice, na kojima je posebnim strojem otisnut broj. S prepisivanjem se počelo u kolovozu 1911. i pri tome se ispravljalo ono što je prije bilo pogrešno upisano.

Daljnji znatni napredak u novoj zgradi bili su katalozi, koji su smješteni u posebne prostorije pristupačne korisnicima. Prije je sveučilišna knjižnica imala abecedni ceduljni katalog i nedovršeni stručni katalog te uvezani inventarni katalog. Samim čitačima ni jedan od tih kataloga nije bio pristupačan. Dok je posebni činovnik u katalozima tražio naslov knjige i potom knjigu u ormarima, dangubilo se dragocjeno vrijeme. U novoj zgradi knjižnice svaki je čitač sam u abecednom i stručnom katalogu tražio naslove koje je želio. Ceduljice na debljem papiru provučene žicom nalazile su se u spretnim ladicama. Bibliotekar Deželić izradio je novu shemu stručnog kataloga prema naučnim područjima i predmetima raspoređenu na ukupno 500 tekućih brojeva. Prema toj shemi, rasporedio je stručno svu imovinu knjižnice.

U dosadašnjem izlaganju iznio sam zasluge dra Velimira Deželića da je došlo do gradnje nove zgrade sveučilišne knjižnice i njezina uređenja te uvođenja novih kataloga. Međutim, to nisu sve zasluge koje je on stekao za biblioteku, što će se vidjeti iz daljeg teksta.

U očevoj Gradji našao sam i ove retke:

"Moja je vruća želja, da sveučilišna knjižnica u velikoj i lijepoj zgradi postane zemaljska, opće narodna i da pod njezin krov prikupim mnoga vrijedna dijela, knjige i rukopise iz knjižnica naših ljudi, znanstvenika, kulturnih radnika, političara iz vlastelinskih, kanoničkih kurija i župnih dvorova."

Ovu svoju "vruću želju" počeo je sistematski ostvarivati. Iz zapisnika i arhiva sveučilišne knjižnice moglo bi se ustanoviti koliko je knjiga i vrednota nabavljeno odnosno poklonjeno biblioteci iz privatnih posjeda za vrijeme uprave dra Deželića. Ovdje ću spomenuti samo najvažnije prinove.

Ban Tomašić odobrio je 1910. da se za sveučilišnu knjižnicu i zemaljski arhiv nabavi dio knjiga i arhivalija iz knjižnica grofova Fanfona iz Trogira i Zadra. Ta je nabava povjerena Emilu Laszowskom i Velimiru Deželiću. U Trogiru su od grofa Gian Domenica Fanfogna za 5.500 kruna kupili: 128 pergamena iz razdoblja od XIII. do XVIII. vijeka, 1 glagoljski rukopis iz XVI. stoljeća (Bernardin), 8 fak. korespondencije sptitskog nadbiskupa Garaguina i svezak Croaticae, 5 inkunabula i 22 rijetkih hrvatskih knjiga. U Zadru su za 5000 kruna nabavili i Farlattijeve rukopise. Najveća i najvažnija prinova, koju je uspio dr. Deželić ostvariti, bilo je pohranjivanje Metropolitanske biblioteke u novu zgradu sveučilišne knjižnice. O tom važnom događaju zapisao je u svojoj "Gradji" ovo:

"U nedjelju 27. srpnja 1913. bio sam u konferenciji u dvoru kanonika Ivančana kojoj su bili nazočni zagrebački nadbiskup dr. Bauer sa svojim tajnikom Barleom, preuz. g. dr. Šilović, sveuč. profesor, kanonik Ivančan i napokon ja, gdje smo uglavili glavne točke, prema kojima bi se imala diecezanska metropolitanska knjižnica pohraniti u novo sagrađenoj knjižnici kr. sveučilišne biblioteke. U svim točkama složili smo se i tako bi bio prvi i najvažniji korak učinjen, da se ispuni jedno veliko patriotsko djelo, o kojem sam snivao, da mi Bog dopusti privesti kraju. Nadbiskup dr. Bauer obećao je da će, kad podje u septembru u Rim, kod Sv. stolice zatražiti odobrenje."

I još je jednom kratko zapisao o tome:

"Nedjelja 27. VII. 1913. bio je važan dan za Kr. sveučilišnu biblioteku. Ja sam prisustvovao važnoj konferenciji u dvoru knanonika Ivančana, u kojoj su bili nazočni zagrebački nadbiskup dr. Ante Bauer i njegov tajnik Barle. U tom su se sastanku stipulirale glavne točke, na temelju kojih se je mogla spojiti metropolitanska knjižnica s Kr. sveučilišnom bibliotekom".

Na osnovi Ugovora sklopljenog 23. svibnja 1914. između prvostolnoga Kaptola zagrebačkoga i Državnog nadodvjetništva u Zagrebu, Metropolitana je predana Sveučilišnoj knjižnici na pohranu, čuvanje i upotrebu za vrijeme od 50 godina. Već iduće godine u lipnju Metropolitana je prenesena u knjižničku zgradu. I o tom važnom događaju našao sam spomenuto u očevoj Gradji:

"18. VI. 1915. Petak. Ustao u 1/2 7. U 8 do 1 1/2 u uredu. Dopršila seoba metropolitanske knjižnice i tim jedan od sanja moje duše. Učinio sam narodu veliko djelo i poklonio mu 2 milijuna vrijednosti koje su dosele bile u tmimi. Hvala budi kanoniku Ivančanu pošlo mi je za rukom oživotvoriti ono, što mojem predšasniku Kostrenčiću nije. Sada neka slobodno pigmeji mene sekiraju za pedeset novčića i šalju svakakve sekature na mene, moja je radost da će ipak potomstvo imati, priznalo moje zasluge ili ne, korist.

Pošlo mi je za rukom nagovoriti Ivančana te smo dobili 10 lijepih stvari i za izložbu među kojima 2 knjige Valvazora i prekrasne Duererove slike te onaj lijepi spomenik iz doba Krešimira II."

Metropolitanska knjižnica interno je zavedena 4. prosinca 1916. Tom predajom Sveučilišna biblioteka primila je oko 55.280 svezaka knjiga, 169 inkunabula, oko 380 rukopisa (od toga oko 150 pisanih u XV. i u ranijim vjekovima na pergameni).

Ovdje bih još spomenuo pitanje sjedinjenja knjižnice Jugoslavenske akademije sa Sveučilišnom bibliotekom, na kojem se počelo raditi već 1868. No, tada do toga nije došlo, jer se tome protivio Rački i još neki članovi Akademije. Rješenjem od 21.

ožujka 1879. odustalo se "od daljega raspravljanja toga pitanja", kako je napisao Fancev⁸. Izgleda da to pitanje ipak nije bilo skinuto s dnevnog reda Akademije, jer sam među očevim zapisima našao ovaj podatak:

"19. maja 1913. došao je k meni tajnik Jugoslavenske akademije dr. August Musić, da se samnom porazgovori o tom, kad bi mogli započeti prethodne pregovore o tom, da se knjižnica Jugoslavenska akademije udruži sa knjižnicom sveučilišnom. Kad sam mu ja rastumačio svoje misli i kada sam mu učinio neke koncesije, on reče, da neka smatram današnji dan za početak pregovora o tom pitanju, koje ima mnogo pristaša među samom gospodom academicima, a tek neki, među ostalima predsjednik akademije Tadija Smičiklas, nikako ne pristaje."

Ali i ovoga puta nije došlo do sjedinjavanja spomenutih biblioteka.

Od velikih prinova Sveučilišne knjižnice treba napose spomenuti dar Nikole Tomašića. Velimir Deželić uspio je nagovoriti bana Tomašića da svoju vrijednu biblioteku daruje sveučilišnoj knjižnici i pohrani u zgradi za čiju je izgradnju toliko zaslužan. Njegovo je ime već bilo uklesano na mramornoj ploči u atriju zgrade, pa neka još bude zapisano zlatnim slovima i u analima biblioteke. Svakako se taj prijedlog svidio, banu Tomašiću, jer je obećao Deželiću, da će poslije smrti svoju biblioteku pokloniti sveučilišnoj knjižnici. Obećanje je i održao. Oporučno je godine 1918. ostavio svoju bogatu knjižnicu koja je brojila oko 150.000 primjeraka. Taj legat po svojoj veličini i vrijednosti spada u najznatnije darove koje je primila biblioteka. Nikola Tomašić umro je 25. V. 1919.

Dr. Velimir Deželić nagovarao je mnoge ljude da poklone svoje privatne knjižnice, ali o tome će još kasnije biti govora. Sada bih iznio još neke zanimljive podatke u svezi sa sveučilišnom knjižnicom, koje sam našao u očevoj Građi, i to kronološki.

U sveučilišnu knjižnicu, pored čitalaca i korisnika, dolazili su još i mnogi posjetioci da vide lijepu novu zgradu i njeno zanimljivo uređenje. Deželić spominje da su se svi oni potpisivali u tzv. "Spomen knjigu biblioteke". Ja ću ovdje iznijeti samo one koje je u svojoj "Građi" zapisao moj otac, i to kronološki. Našao sam vrlo zanimljivih zapisa, pa ih doslovce prepisujem.

"18. I. 1914. pohodio je Kr. sveuč. biblioteku ugarski ministar predsjednik Tisza. Vodio sam ga ja." (...)

"13. VI 1914. pohodio je Kr. sveučilišnu knjižnicu dr Vladan Đorđević, srpski ministar predsjednik u m. i predsjednik Srpske akademije u Beogradu. On je jaka i snažna pojava vrlo velike i bujne široke brade, živih očiju. U njegovoj pratnji bio je veliki župan u m. presv. g. Bude Budisavljević. Pratio sam ih sam po knjižnici i pokazivao sam im sve. Đorđević je bio vrlo uznesen. 'Bome ste vi velik narod, kad imate tako sjajne dvorove za knjižnicu'. Bude je nekako zaostao, da najmi telefonski fijaker i otišao je za to u moju sobu. Tamo je našao moj mali zajutrak, pak kad sam se vratio nadoh cedulju na kojoj mi je šaljivdžija napisao: '13. VI 1914 u 1/2 11 prije podne jedno jajce meko kuhano i jednu žemičku popapio Velji na neradost, ali sebi na osladu- stari striko Bude Oberličanin. Tako je slatko Bude i ovom zgodom dokumentirao svoj veseli 'lički humor'. Vladan Đorđević vrlo se je zanimao za naš sistem cedulja i osobito ga je veselilo da je u ceduljnom katalogu našao i svoja djela. Kad sam mu kazao da mi sada u novije doba kupujemo sve što je srpsko, ako je samo malo veće vrijednosti, vrlo mu je drago bilo." (...)

"24. lipnja 1914. upoznao sam se sa nizozemskim učenjakom N. van Wijkom, profesorom slavenskih i baltičkih jezika u sveučilištu u Leydenu. Slabašan, na oko boležljiv čovječuljak. Vraća se s puta iz Petrograda, Moskve, Rumunjske, Bugarske i Srbije. U Beogradu se je namjerio na Novakovića, koji ga je preporučio Manojloviću tajniku naše akademije, a ovaj Musiću; došao je da si pogleda našu knjižnicu i hvalio mi je susretljivost slavenskih učenjaka naprama njemu". (...)

"21. svibnja 1914. pohodio je nadvojvoda Leopold Salvator Kr. sveučilišnu knjižnicu. Dovezao se je s automobilom nekako oko 10 1/2 sata prije podne. Pred stubama kućne veže dočekasmo ga: odjelni predstojnik za bogoštovlje i nastavu dr. Tropš, sveučilišni rektor dr. Edo Lovrić i ja, dok je moje činovništvo čekalo u atriju. Tropš predstavio je nadvojvodu rektora i mene, našto smo pošli stubama u atrij, gdje sam ja predstavio činovništvo biblioteke svakoga poimence, a najviše ga je zanimala dr. Elza Kušera, kao prvi ženski javni činovnik. S njom je izmijenio nekoliko riječi.

Zatim sam preuzeo vodstvo za razgledavanje biblioteke i idući zajedno s nadvojvodom, dok su ostala gospoda za nama zaostala, isticao mu sve vrijedno u biblioteci.

Njega je u biblioteci sve zanimalo, a naročito me je začudilo njegovo poznavanje nekih novih modernih knjižnica, među ostalima one u Kološvaru. Zanimao se za arhitekta, za način gradnje, za knjige u tresoru i u izložbenom prostoru. A u biblioteci zadržao se je preko tri četvrt sata, u koje je vrijeme isključivo samnom govorio.

Kad sam mu pokazao glagoljske naše stare misale reče: Da, glagolicu bi htjela od Svete stolice konkordatom ishoditi Srbija. Zar ne? A i u vas Hrvata hteli bi mnogi, da se raširi pravo glagolice. Al papa neda. A čini mi se da papa ima pravo." (...) Kad je došao u izložbenu dvoranu, u kojoj sam učinio izložbu, koja je imala predočiti povjesni razvitak naše sveuč. biblioteke, pokazao je također veliko zanimanje. Kad mu je zatim palo oko kroz prozor i kad je vidio kuću, koja se je upravo ispred knjižnice gradila, upita me:

- Kakova je to zgrada?

- Odgovorih: Kemički laboratorij, kraljevska visosti.

On se trznu i očito presenet:

- Šta, ta to je nesmisao staviti tako opasnu zgradu uz takove dragocijenosti, kao što su pohranjene u sveučilišnoj knjižnici.

Ova bi se zgrada morala odstraniti.

- To je i moje mišljenje, kraljevska visosti, odgovorio sam. Nadvojvoda bio je vrlo zadovoljan s nutrinom biblioteke i vrlo se je pohvalno izrazio o modernom načinu uredbe, koje sam mu morao u neke tančine pokazati.

Ja sam nadvojvodu pratio i u Kr. zem. arkiv, gdje se je također bio (zadržavao) 3/4 sata. Kad su mu pokazali nagodbu reče hrvatskim jezikom, smijući se ironički: 'To je kerpica' misleći pritom na glasovitu krpicu na nagodbi, radi koje ga je u svoje doba Khuen denuncirao u Beč i radi česa je morao iz Zagreba, kad su stom stvarju spojili i njegov telegram Strossmajeru.

Bojničić mu spomenu, da to nije jedina grješka nagodbe, već da je falsificiran jedan citat zakona, koji nepostoji.

Iza par riječi o nagodbi, reče nadvojvoda odlučno:

- To su ljudi učinili, ljudi mogu to i promijeniti.

Na rastanku mi je nadvojvoda vrlo ljubeznim riječima zahvalio na lijepom tumačenju.

Naknadno je pripisao moj otac ove riječi:

"Nitko od nas nije slutio, kako će brzo početi strašno prolijevanje krvi, kako će nastati strašan požar svjetskoga rata, koji će učiniti kraj truloj monarkiji i rastjerati habsburške nadvojvode na sve strane svijeta."

Nije prošla ni puna godina dana od otvaranja sveučilišne knjižnice u novoj zgradi kada je izbio prvi svjetski rat. Još je trebalo u biblioteci obaviti niz poslova, a većina je mlađeg osoblja bila mobilizirana. U teškim ratnim prilikama rad u biblioteci nije stao. Bibliotekar Deželić nastavlja s izradom stručnog kataloga, koji je završen 1918. i predan na uporabu čitateljima ⁹.

U godini 1915. našao sam u očevoj Građi malo podataka o sveučilišnoj knjižnici.

"27. veljače 1915. Ernest von Koeber, zajednički ministar financija pohađa sveučilišnu knjižnicu s banom Ivanom barunom Skerlecem i ministrom Teodorom grofom Pejačevićem." (...)

"24. kolovoza 1915. posjetio je zemaljski arhiv i sveučilišnu knjižnicu bivši mađarski ministar Tallian sa banom Skerlesz-om". (...) "Ja se uputih u arhiv i našao sam tamo u izložbi bana i povjerenika za južnu vojsku Talliana, bivšeg mađarskoga ministra. Lijepo se pozdravismo i dadasmo si ruke. Bojničić je nastavio pokazivati svoje starine. Pokazao je Tallianu, koji je bio u pratnji svog sina, hrvatske kraljevske listine. Kad dođoše do nagodbe ugarsko-hrvatske, pokazao je glasovitu krpicu, koju si je Tallian pogledao. Ban Skerlec, vidilo se je, da nije zadovoljan s patriotskim tumačenjem Bojničićevim, pak je nastojao oslabiti dojam tim, da je tobože sabor naknadno i tu krpicu odobrio. Ali Bojničić se nije dao smesti, pa je rekao, da doduše ova krpica nije diplomatski nikako korektna, ali što je on nedavno pronašao u obrazloženju te nagodbe, da je upravo nešto grozno. U tom obrazloženju, koje je sam kralj potpisao, poziva se na tekst zakona, koji naprosto ne postoji. Dapače citira se tekst, koji, kad se čita upravo protivno tvrdi. On je bjelodano pokazao Tallianu ta mjesta i taj se je zgražao. Banu Skerlecu to sve nije pravo bilo, pa je mene ispod oka gledao. Kako se držim. Ja sam i proti svojoj volji imao nasmijano lice.

Imao sam zgode, da vidim izbliže 'strašnoga čovjeka', koji je u svojim rukama imao kraljevsku moć - Talliana. Na mene je učinio dojam vrlo ljubeznoga staroga gospodina i dobroćudnog, finog otmenog kavalira, koji mi je najljubeznije zahvaljivao, kad sam ga zamolio, da potpiše svoje ime u bibliotечnu spomen- knjigu."

Evo nešto i iz 1916. godine:

"U to doba bio sam na usluzi Jugoslavenskoj akademiji. Odbor za Hrvatski biografski rječnik dne 6. julyja 1916. Izvješćuje se, da su članovi odbora: oba tajnika Akademije, izvršila nalog posljednje sjednice kod sveučilišnog bibliotekara dra Velimira Deželića, koji drage volje i u buduće dopušta upotrebljavanje svoje sakupljene grade. Za dosadanju porabu predlaže se odšteta od 200 k." ¹⁰ (...)

"Dana 29. kolovoza 1916. pohodio me u biblioteci Monsignor Frane Bulić, naš slavni arheolog. Već prije nego što je pošao u Rogatic bio je u mene, ali ja nisam onda bio u uredu. Davno nisam s njim govorio. Došao je do mene i vrlo smo se intimno razgovarali o našim političkim prilikama, a naročito o vjerojatnom raspadu monarhije. On mi je otvoreno govorio o svom radu izvan države i svojim pismima, što ih piše najuglednijim političarima Evrope, naročito onima, s kojima je već otprije, svojim znanstvenim radom, poznat. Imao je u mene neograničeno povjerenje, jer mu je o meni govorio njegov sinovac dr. Luka Jelić. Dugo smo se tako razgovarali i utanačili mnogo toga, što nisam mogao niti smio zabilježiti, ali što je poslije postalo djelom. Upoznao sam točno planove naših revolucionaraca, u koje je on bio dobro upućen." (...)

"17. listopada 1916. u 11 sati prije podne pohodio je našu biblioteku gorički knez nadbiskup Franjo Sedej u pratnji istarskog narodnoga zastupnika profesora Spinčića. Došavši k meni umolili su me lijepim riječima, da im pokažem biblioteku. I pokazao sam im sve što se moglo. Njega je interesiralo sve. Raspored biblioteke, nove knjige, katalogi, prostorije, spremišta, a naročito dragocijenosti što se nalaze u tresoru. Nadbiskup je stigao 16. X. riječkim vlakom u Zagreb u pratnji opata o. Bernarda Widmanna i superiora cistercitskog samostana o. Roberta Senna u Zatičinu, gdje se je gorički nad-biskup sklonuo, kada je bila provedena evakuacija Gorice, pošto je talijansko topništvo sve jače ugrožavalo grad. Nadbiskup Sedej, školski je drug nadbiskupa zagrebačkoga dr Bauera, te je zajedno s njime učio u 'Augustineumu' u Beču."

U nacrtu novih pravila sveučilišne knjižnice, što ga je sastavio na poziv zemaljske vlade, Deželić je predložio da sveučilišna biblioteka postane i po nazivu zemaljska i narodna, čime je ponovio zahtjeve što ih već bio postavio Kostrenčić ¹¹.

"3. novembra 1916. bio je opet dr. Iso Kršnjavi u mene. Rekoh mu, kako bi lijepo bilo da nam dadne svoju korespondenciju još za života sveučilišnoj knjižnici. Reče, da ima veliku množinu pisama, osobito od raznih umjetnika domaćih i stranih, pak će to dobro doći za pisce naše umjetničke povijesti. Rekoh mu: 'I za vašu povijest, Presvijetli'.

- Što se tiče moje povijesti, to će više poslužiti moje bilješke, kojih imam čitavu gomilu.

Tuj pokaza rukom veliki kup.

- Imao sam običaj, da sam svaki važniji razgovor odmah ubilježio, osobito razgovor sa znatnim ljudima. Ali to dakako ne može se sada dati.

- Mi već imamo -rekoh ja- korespondencije n.p. Vončine, koju nam je po nagovoru vel. župana u m. Bude Budisavljevića poklonila pokojnikova udova, pak se i ta pisma ne smiju rabiti. Mojom je inicijativom ban pristao na to da se u biblioteci uredi odio zabranjenih i zaplijenjenih spisa, pak bi se u tom odjelu mogle eventualno čuvati vaše bilješke.

- Bojim se - odvrati Kršnjavi - da bi mi se moglo dogoditi, da će se jednom s mojim bilješkama dogoditi ono, što i Krčelićevim annuama, da će ih kakvi pokretaši i framazoni iščarati, izbrisati ili čak istrirati.

- Toga se najmanje imadete bojati u Kr. sveučilišnoj biblioteci. On se žalosno nasmiješi:

- Ne velim za sada, ali poslije. Tko zna tko će za pedeset godina ovdje biti? Pokušah ga nagovoriti:

- Ali Presvijetli, ja sam u osnovu novih pravila uzeo, da se 30 g. ne smije dirati u korespondencije. Pak onda biste vi mogli ovdje pohraniti pod svojim pečatom.

- Trideset godina je premalo. Trebalo bi biti pedeset, jer će za trideset godina još mnogi živjeti, koji je sa 20 ili 30 godina u spisima spomenut. Onda tek nastupa historija.

- Pa i to bi se moglo udesiti. Bilo bi zlo da se ne čuje i altera pars. Za cijelo će se po vašim bilješkama mnogo pitanje razjasniti, koje nam je danas mutno.

- I hoće. A ja sam uvjeren da je onaj zlobnik Smičiklas o meni svašta napisao. On je svoje bilješke ostavio mladom Kostrenčiću da ih probere i izda. Da je na mene iskalio svoju zlobu, to sam uvjeren.

- Ali on je bio poznato lijen i spor - rekoh ja.

- Da, ali za to sigurno nije bio lijen. Medjutim sam ja već napisao za taj slučaj i svoju obranu. Njegova mržnja potiče još iz djačkih vremena. Ja sam već u Beču uživao za čudo neki glas. Tako sam mogao prirediti ples u Gartenbaugesellschaftu, gdje sam

uzvao do 3000 ljudi iz najotmenijih krugova. Već onda su mi jalni bili ti Obzoraši.

- Čini se da su stari Obzoraši bili veći intriganti od sadanjih. Oni su izdavali pamflete i paškvile.

- Da bili su najveći zlobnici 'jedan Smičiklas, pak Kostrenčić, Divković' ... ali nemojte misliti da nisu od njih baštinili i današnji mladi n.pr. Lav Mazura i dr. Moje bilješke su vjerne fotografije mojega doba.

- Ako već ne ćete dati, illustrissime, biblioteci na dar te bilješke, o kojima vidim, da su važne, mogli biste ih dati u pohranu kao imovinu vaše obitelji.

- Oh to nikako ne! - reče oštro Kršnjavi - s mojim zetom sam u otvorenoj kontraverziji. On bi moje bilješke uništio.

- Vidite, presvjetli, kako bi dobro bilo, da ih pohranite na sigurnom mjestu. - Najvolio bi ih zazidati u nekaki zid, da se poslije stotinu godina nađu.

- Ipak korešpondenciju umjetničku mogli biste nam dati.

- To hoću, dapače skorih dana.

Obećao mi da će ih za biblioteku uručiti po dr. Kučeri ili Novaku."

Prepisao sam u cijelosti ovaj razgovor s Kršnjavim, jer je za njega karakterističan. Ujedno se iz tog priloga vidi kako je bibliotekar Deželić nagovarao pojedine ljude da sveučilišnoj knjižnici predaju svoje rukopise i bilješke, dakako one za koje je predmijevao da su od interesa za hrvatsku kulturnu povijest.

U godini 1917. u Građi svoga oca o sveučilišnoj biblioteci našao sam samo ovu bilješku:

"11. listopada 1917. javljao nam je oglas gradskog poglavarstva, da je glasom dopisa c. i kr. vojnog zapovjedništva u Zagrebu od 15. rujna t.g. broj B.A. 11.735 odredilo c. i kr. ratno ministarstvo otpisom od 23. kolovoza, da se imadu pokrovi zgrada iz bakra izmijeniti sa inimi pokrovom kako je to jur za krovove iz bakra određeno. Prva moja misao bila je, kako ću iz petnih žila nastojati da spasim krov i ukrasne sove naše monumentalne bibliotečne palače. Koliko sam se trudio da to učinim to znam najbolje sam ja, pa i svi faktori na koje sam se u toj stvari obratio."

Dobro se sjećam, kako je moj otac bio uzrujan, kada je došla naredba da se skine bakreni krov s kupole na zgradi sveučilišne biblioteke. Jedva mu je uspjelo da sačuva one velike ukrasne sove, koje se nalaze na četiri strane uz kupolu biblioteke.

Godine 1918. posljednjih dana prvog svjetskog rata ima mnogo toga šta je moj otac zabilježio, ali ništa o sveučilišnoj knjižnici. Tek nakon svršetka rata, opet sam našao ovaj važan podatak: "U memorandumu, koji sam sastavio 21. studenoga 1918. i koji 27. studenoga 1918. osobno predao u ruke povjereniku dru Milanu Rojcu, naveo sam u 24 točke svoje zamašne reforme, koje želim još provesti u sveučilišnoj knjižnici."

Nažalost nisam našao prijepis toga memoranduma među očevim spisima, ali morao bi se nalaziti u arhivu Nacionalne i sveučilišne biblioteke.

Za uprave dra Velimira Deželića, na početku godine 1919. u sveučilišnoj knjižnici osnovana je grafička zbirka. Uprava zbirke povjerena je prof. dr. Arturu Schneideru.

Početakom 1919. dr. Deželić u svojoj je Građi pribilježio samo dva posjeta biblioteci:

"25. januara 1919. kad sam u tri sati došao u svoj ured u biblioteku najavljen mi je posjet ministra Velislava N. Vulovića. Premda sam bio u svojoj biblioteci navikao na 'najviše i visoke posjete' ovaj me je posjet vrlo zanimao, jer je to bio prvi jugoslavenski ministar, koji je pohodio biblioteku. Bio je to starac, vrlo simpatičan, sijede glave i brkova. Izrazito markantna glava. Podobom me je sjećao na lik kralja Petra. Biblioteka mu se silno svidjela. Reče, da je luksurizno građena, ali da je to dobro, jer strani narodi sude po tome, kakovu kulturu imademo. Pripovijedao mi je, kako su Švabe i Austrijanci beogradsku knjižnicu operušali i, kako je neki Kovačić odvuкао u Zagreb pune sanduke knjiga. Povedosmo ga i u arhiv, gdje mu je prijatelj Laszowski pokazivao listine. Upravo su na hodnicima bili brojni sanduci, pak ih je zanimalo, šta je to. Bili su to ostaci bojnog arkiva Borojevićeve vojske, koji su svuda porazbacani, nekako prikupljeni i ovako dovedeni s ratišta. Ima tu karata, dnevnika, fotografija od bojišta s aeroplana i dr.

Kad sam zamolio ministra, da se potpiše u spomen- knjigu biblioteke, potpisao se je latinicom 'Velislav Vulović, ministar saobraćaja Kralj. Srba, Hrvata i Slovenaca.' Uzanj se potpisala i njegova pratnja: Eužen Doroccev, načelnik željezničke direkcije Beograd i Milan Urošević, načelnik direkcije srps. drž. željeznica. Naši hrvatski pratioci nisu se ovaj put potpisali. Kad su upitali ministra, zašto se nije ćirilicom potpisao reče: 'neka se vidi, da ja smatram i latinicu jednako jugoslovenskim našim pismom kao i ćirilicu, pa da se vidi, da ja kao kulturni šovjek znam i latinicu.' (...)

"9. marta 1919. bio je u Zagrebu kardinal Bourne, nadbiskup Westminsterki, te je dočekan velikim počastima. Poslije podne pohodio je i moju knjižnicu, gdje sam ga dočekaao i vodio. Govorio sam s njim u tri jezika francuski, talijanski i latinski. Došao je s našim nadbiskupom drom Antunom Bauerom, koji kad me je zapazio nasmiješi mi se radosno i predstavi me kardinalu riječima: "Noster eximius catholicus vir dr. Deželić, bibliothecarius bibliothecae universitatis croatae". Ja sam mu pokazao, što se je u tako malo vremena pokazati dalo i on mi je više puta zadovoljno rekao: ovo je zaista lijepa biblioteka, kojom se možete ponositi. U kardinalovoj pratnji bio je još A. Jackmann. Dao sam da se i pratnja upiše u našu spomen-knjigu. Zatim sam ga odveo u zemaljski arhiv i predao prijatelju dr. Bojničiću, koji ga je latinskim jezikom pozdravio, te mu pokazivao najvažnija arkivalija, što su ovdje izložena. Kardinal je pokazao dovoljno znanja o našoj povijesti. Bojničić mu je naročito prikazao povijest grada Rijeke po historičkim dokumentima. Kardinal se je iza toga s Bojničićem i samnom najsrdačnije oprostio i zahvalio nam s par toplih riječi."

Još bih se osvrnuo na onaj dio u Rojničevoj ¹² raspravi u kojem piše: "U biblioteci je bilo nezadovoljstvo s Deželićevim rješavanjem stručnih i organizacionih pitanja." Na ovu primjedbnu mogao bih odgovoriti pitanjem: Tko je tada u biblioteci trebao rješavati stručna i organizacijska pitanja? Nezadovoljan je bio samo onaj dio činovništva biblioteke koji se protivio uvođenju novih "zamašnih reformi" što ih je bio najavio bibliotekar Deželić u svom "memorandumu" vladi. Poznato je da se novinama opiru upravo oni koji ne žele nova zaduženja, već hoće mirno živjeti i što manje truda ulagati. U istoj raspravi Rojnić kaže: "Osim toga bilo je i osobnih netrpeljivosti, osobito između Deželića i Fanceva." Rojnić je napisao i ovo: ¹³ "Fancev je smatrao da mu se ne može uskratiti pravo na dug dopust da bi se mogao pripremati za znanstvenu karijeru izvan biblioteke, zbog čega je bio došao u sukob s Kostrenčićem." Mislim, da ovome ne treba daljeg komentara, tj. zbog čega je postojala

"netrpeljivost" između Deželića i Fanceva.

Rojnić dalje piše:

"Nezadovoljstvo je doprlo do Sveučilišta i do zemaljske vlade, koja je u vrijeme rata bila u rukama Hrvatsko-srpske koalicije. U toku provođenja zakonske novele o Sveučilištu od 12. rujna 1918. kada su u Biblioteci uvedena nova zvanja ravnatelja, knjižničara i vježbenika, uz prijašnje zvanje pristava, Vlada je odlučila premjestiti bibliotekara Deželića u Državni arhiv - 21. ožujka 1919. Deželić je predao biblioteku novo imenovanom knjižničaru dru Franji Fancevu."

Kada se stvarala nova država Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, lako je bilo maknuti stare i postavljati nove osobe, naročito one koje su se politički više svidjele novom režimu ili koje su se znale brzo prilagoditi novim političkim prilikama. Ipak Deželića nisu umirovali jer su mu priznavali njegove zasluge, nego su ga premjestili u zemaljski arhiv, koji se nalazio u istoj zgradi.

Tada je ravnatelj zemaljskog arhiva bio dr. Ivan Bojničić, Deželićev prijatelj, inače istaknuti mason. On je rekao svom pobratimu Deželiću: "Smijenili su te sa tvog položaja naši framazoni, Fancev je protiv tebe intrigirao, pa je postavljen na tvoje mjesto, premda nije stekao nikakvih zasluga za biblioteku." Ovo je zapisao moj otac 7. listopada 1919.

Kada su povjereniku za prosvjetu Rojcu prigovorili zašto je maknuo s položaja upravitelja biblioteke dra Deželića, ispričavao se riječima da Deželić nije nipošto degradiran, već je samo premješten u arhiv, u kome će se moći više posvetiti svome književnom radu.

Rojnić je napisao da je Deželić bio premješten zbog "nezadovoljstva" koje je vladalo među namještenicima biblioteke. Taj motiv ne bi bio dovoljan za premještanje, jer za vrijeme dok je bibliotekar bio Kostrenčić, činovništvo je stalno bilo nezadovoljno njegovim postupcima, pa je Kostrenčić ipak ostao na svom položaju, a odlazili su nezadovoljni činovnici. Nezadovoljstvo činovnika doživio je i Fancev, što se vidi iz kratke bilješke moga oca, koju je zapisao 6. V. 1920. i koja se očito odnosi na neki od događaja kad se osoblje iz nekih razloga pobunilo:

"Ovih dana dobio sam dapače zadovoljštinu od Fanceva. U bibliotечноj sjednici rekao je javno: Moj predšastnik dr. Deželić bio je lično sposoban čovjek, te je samo radi svoga metoda morao otići, pak ne bih rado, da se to i meni dogodi. To je rekao u sjednici pred Badalićem, Vidačićem i drugima." (faksimil vidi Prilog IV).

Deželić je premješten iznenada, bez prethodnog obavještenja ili nekog provedenog postupka. Prema tome, moramo zaključiti da je premještanje uslijedio iz osobnih motiva i ideološkog neslaganja s vladom dra Rojca.

Bilo je kasnije pokušaja da se Deželića vrati na mjesto ravnatelja sveučilišne biblioteke, ali on je to energično odbio. Bio je previše ponosan da trenutne političke promjene iskoristiti za sebe osobno. Maknut je sa svoga položaja baš onda kad je htio provesti niz velikih djela i reformi, koje je istakao u spomenutom memorandumu.

Nakon svega što sam iznio, nameće mi se pitanje: da li bi bila prije Prvog svjetskog rata realizirana monumentalna zgrada Sveučilišne knjižnice u Zagrebu : da joj tada na čelu nije stajao Velimir Deželić, čovjek velike upornosti, požrtvovanja i znanja? On je smatrao svojim životnim zadatkom da svome narodu dade dostojan "hram znanja" koji će i po izgledu, a pogotovo po uređenju i organizaciji odgovarati tadašnjim zahtjevima modernih biblioteka u svijetu.

Istina, imao je veliku sreću da su upravo u ono vrijeme bila dva bana u Hrvatskoj, koje je on dobro poznao i koji su mu bili prijateljski naklonjeni. Pored toga, jedan od njih, ban Tomašić, bio je veliki bibliofil. Deželić je tu sretnu podudarnost znao iskoristiti da osigura ostvarenje dugo zamišljenog plana.

Svakako je bila sretna i ta okolnost što je gradnja biblioteke počela u godini 1911. i da je završena upravo, prije početka prvog svjetskog rata, tj. pod kraj godine 1913. Da je gradnja počela samo godinu dana kasnije vjerojatno bi rat spriječio njeno dovršenje. Nacionalna i sveučilišna biblioteka ne bi imala tako reprezentativnu i monumentalnu zgradu kojom se ponosimo i koja je prvorazredni spomenik kulture.

BILJEŠKE

1. M. Rojnić, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb 1974. Izdanja Hrvatskoga bibliotekarskog društva, knji. 8.
2. F. Fancev. Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zagreb 1925. U: Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1974-1924: Spomenica akademičkoga senata.
3. M. Rojnić, o.c., str. 41.
4. R. Horvat, Životopis Dr. Velimira Deželića, Zagreb, 1914.
5. Ovdje Horvat misli na putovanje iz 1910. godine, na koje je Deželića poslala zemaljska vlada.
6. F. Fancev, o.c., str. 217.
7. Velimir Deželić, sin, Kakvi smo bili? Zapisi mojoj unučadi. Zagreb 1971 (u rukopisu).
8. F. Fancev, o.c., str. 210.
9. Izvještaj za g. 1918.
10. Ljetopis Jugosl. akademije, 1916, str. 150.
11. F. Fancev. o.c., str. 215-216. Deželićev dopis Akad. senatu od 2.XI.1916.
12. M. Rojnić. o.e., str. 47.
13. M. Rojnić, o.c., str. 42.